

LA MIRANDA, UNA NECRÒPOLIS MEDIEVAL DE TURÓ AÏLLAT AL PENEDÈS

JOSEP M. BOSCH I CASADEVALL
JORDI VALLÈS I CUEVAS

A Catalunya, un 17,9% de les necròpolis amb tombes de cista de lloses i teules romanes, o amb elles, es localitzen al cim de turons aïllats. Tipològicament, la necròpolis de la Miranda forma part d'aquest grup. Seria una necròpolis corresponent a un hàbitat rural dispers. Desconeixem, però, l'època concreta de la seva utilització i amortització. La manca total d'ofrenes funeràries o d'aixovars impossibilita la seva datació. I, per altra part, el continuat saqueig que ha sofert i la naturalesa àcida del sòl no han permès extreure resultats brillants de les restes òssies.

LA MIRANDA, UNA NECRÒPOLIS MEDIEVAL DE TURÓ AÏLLAT AL PENEDÈS

Donem les gràcies a tot l'equip d'excavació (Jordi Amigó, Oriol Bonàs, Rosa M. Bosch, Francesc Descàrrega, Elisenda Guedea, Gabriel Guilera, Robert Mañes i Cristina Urpi), al geòleg Carles Martín, als antropòlegs Carles Lalueza i Jordi Martí, i molt especialment a la Margarida, sense l'ajut dels quals aquest treball no s'hauria realitzat.

D'altra banda, donem les gràcies també als propietaris de la Miranda, senyora Mercè de Chopitea i senyor Josep Maria Geli, així com al M.I. Ajuntament de Sant Sadurní i als veïns d'Espells per les atencions que van tenir amb nosaltres.

I. INTRODUCCIÓ

Espiells és un poble agregat, a 4,4 km. del seu cap de municipi, Sant Sadurní d'Anoia. Actualment consta d'una població d'uns 60 h. dedicats en la seva major part a l'agricultura.

El nom d'Espiells, amb totes les variants que trobem a la documentació i que més endavant esmentarem, té el seu origen en el substantiu llatí «specula», talaia, tal com han interpretat diferents estudiosos de la nostra toponímia.¹²¹

La primera referència documental d'Espiells, la trobem l'any 986, quan el rei carolingi Lotari va donar al monestir de Sant Cugat el privilegi d'immunitat i de lliure elecció d'abat, a la vegada que confirmava tota una sèrie de propietats, entre elles l'alou dit «Spicellos».³¹

Hem de pensar que pocs anys abans el monestir hauria iniciat les tasques de repoblació a la Marca del Penedès a iniciativa de la Casa Comtal de Barcelona i d'algunes famílies nobles. Els exemples són prou abundants: Sant Pere de Riudebitlles i Subirats (917), Olèrdola (929), Sant Martí Sarroca (960), etc.

Sant Cugat hi enviava pagesos, als quals donava queviures, eines... per a facilitar l'establiment en una zona encara perillosa. Cal tenir en compte les ràtzies d'al-Mansur el 985 i del seu fill Abd-Malik el 1002, que van provocar l'estancament del moviment migratori a l'esguard de les conquestes militars dutes a terme al Penedès.

També hi hauria una iniciativa colonitzadora duta a terme per alguns pagesos agosarats que penetraven en aquestes zones de frontera força inestables. Aquests pagesos, al cap de 30 anys de posseir una terra, esdevenien els seus propietaris. Aquest seria el cas de Guilleric i la seva esposa Ermessenda que l'agost del 993 van fer donació al monestir de Sant Cugat d'un alou i part d'un altre situats al Penedès, concretament a la Senabra, Espitlles i a Monistrol.⁽⁴⁾

Amb posterioritat els Papes Silvestre II, Joan XVIII, Benet VIII, Urbà II, i Calixt II van confirmar les propietats del monestir de Sant Cugat en sengles documents dels anys 1002, 1007, 1023, 1098 i 1120 respectivament; en tots ells s'esmenta l'alou d'Espieills.⁽⁵⁾

Del 26 de juny de 1063 data la primera referència documental que tenim d'una torre al terme d'Espieills, així com de l'església de Sant Benet. L'abat Andreu de Sant Cugat lliurava a precari a Umbert i a la seva esposa Dalmizana l'alou d'Espieills amb l'església de Sant Benet i la torre: «donamus vobis ipsum alodium de Espidelis cum ipsam ecclesiam Sancti Benedicti et cum ipsam turrem».⁽⁶⁾

A partir d'aquesta data, la documentació referent a Espieills es multiplicarà considerablement, fruit d'una major tranquil·litat fronterera. El 1125, Pere Ramon de Gelida, la seva mare i els seus germans defineixen al monestir les cases que el seu pare Ramon tenia en terres d'Espieills.⁽⁷⁾ Dos anys més tard, el 10 de novembre de 1127, Berenguer Bonfill lliga en testament a la seva filla Ermessenda les propietats que tenia «in mansum de Espidells».

El 5 de setembre de 1166, l'abat Guillem de Sant Cugat donava

a Ponç d'Espells i als seus hereus tota una sèrie de propietats que tenia al terme d'Espells. És interessant remarcar la importància que té aquest document pel fet que en delimitar una de les propietats —«campum de Columbario»— s'esmenta el «cimiterio Sancti Benedicti» que podria referir-se al que aquí presentem. Uns anys més tard, el 1174, el mateix personatge defineix les terres que té al terme d'Espells.⁽¹⁰⁾

El 8 d'agost de 1188, Puculul de Vilanova i els seus familiars donen al monestir de Sant Cugat un alou que tenen a Espells.⁽¹¹⁾ El 2

*Foto 1:
Estat actual
de la glorieta
de la Miranda,
vista des
del sector A.*

d'octubre de 1194, Llobet d'Espiells defineix a Berenguer de Santa Oliva les propietats que té a Espiells.^[12]

El darrer document del cartulari de Sant Cugat en el qual apareix el nom d'Espiells és de l'any 1234, any en què el rei Jaume I confirmà totes les propietats del monestir de Sant Cugat, entre les quals es troba la «dominicaturam de Munistrol et de Spidellis».

Posteriorment a aquesta data el nom d'Espiells apareix sempre lligat a l'església de Sant Benet, com a sufragània de Monistrol, en diferents visites pastorals.^[13]

Pel que fa a l'època contemporània, poques són les notícies que hem pogut obtenir. Remarquem en tot cas que bona part de les terres d'Espiells són propietat de la família Domènech des del segle passat.

Durant la darrera dècada del segle passat o primera d'aquest es construeix la glorieta de la Miranda, dalt del punt més elevat d'Espiells. Avui en dia es troba en estat ruïnós a causa de les constants agressions dels desaprensus.

II. INFORME GEOLÒGIC

El turó de la Miranda es troba situat al sector nord-oriental de la Depressió del Penedès. Aquesta depressió constitueix una fossa tectònica que fou reomplerta per diferents etapes de sedimentació. Els materials que formen el turó s'haurien sedimentat a l'edat langhiana (16 milions d'anys enrera), aportats per petits deltes i medis associats. En aquell moment de la sedimentació, el Penedès era un petit golf de la Mediterrània.

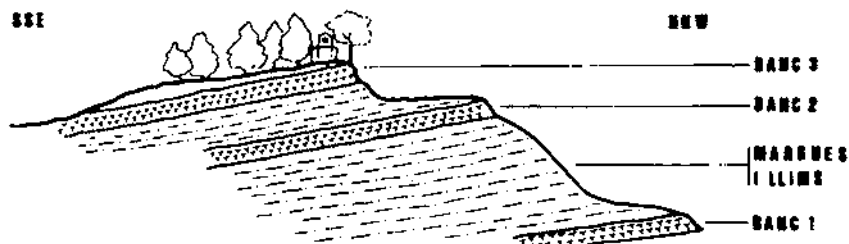

Fig. 1: Relleu ondulat de la Miranda, donat per l'alternança de margues i llims amb les tres capes de gres i calcarenita bioclàstica.

Foto 2: Rasa del sector A (U.E. 9). Observi's com destrueix la tomba VII (al fons) i arriba a tallar la IX (en primer terme).

El caràcter de turó —actualment és un veritable mirador sobre la Vall de l'Anoia—, fou el resultat de l'erosió. Aquest procés geològic actuà sobre els materials més tous del reompliment: les margues, els llims i les argiles. Els materials del turó, molt més compactes, es mantingueren.

1
1
1

1
1
1

1

C
r
c
c

F

C
n
p
d
c
c

F

1
(f
l,
d

La tercera de les rases (U.E. 97), al sud del sector B, ens fa difícil de determinar si el seu origen és geològic o bé antròpic. Una propera excavació que la deixi totalment a la vista ens ho aclarirà.

La funcionalitat de cadascuna de les rases no és gens clara; la documentació que hem pogut consultar no ens ha donat cap aclariment. No obstant creiem que podrien ser la trinxera de fonamentació d'algun tipus d'edificació.

Fase 3

A aquesta fase correspondria el saqueig de les tombes V, XIII, XIV i XV. Els manca una part de les lloses de coberta (U.E. 68, U.E. 45, les tombes XIV i XV no en tenien), i de l'esquelet (U.E. 71, U.E. 48, les tombes XIV i XV no tenien restes òssies). Del mateix moment seria el saqueig de la tomba X. En aquest cas presenta un forat en una de les lloses de coberta (U.E. 26), que posteriorment és tapat amb un munt de pedres. L'esquelet (U.E. 31) està força ben conservat, i en el farciment interior de la tomba (U.E. 30), hi trobem una gran quantitat de pedres.

La intervenció damunt d'aquestes tombes correspon a un moment posterior a la utilitat de les rases esmentades donat que ja estan amortitzades.

Fase 4

El turó de la Miranda és cobert amb U.E. 4, de manera que totes les tombes saquejades que havien quedat al descobert queden tapades. Aquest «anivellament» estaria fet per tapar les tombes saquejades.

Fase 5

Construcció de la Glorieta de la Miranda —U.E. 33—, un edifici de planta octogonal amb elements noucentistes. A aquesta fase es corresponen els forats de pal —U.E. 78 i U.E. 81— que servirien per faltar la bastida amb la qual es construiria la Miranda. Com ja hem dit anteriorment, aquesta fase, l'hauríem de situar entre la darrera dècada del segle passat i la primera d'aquest.

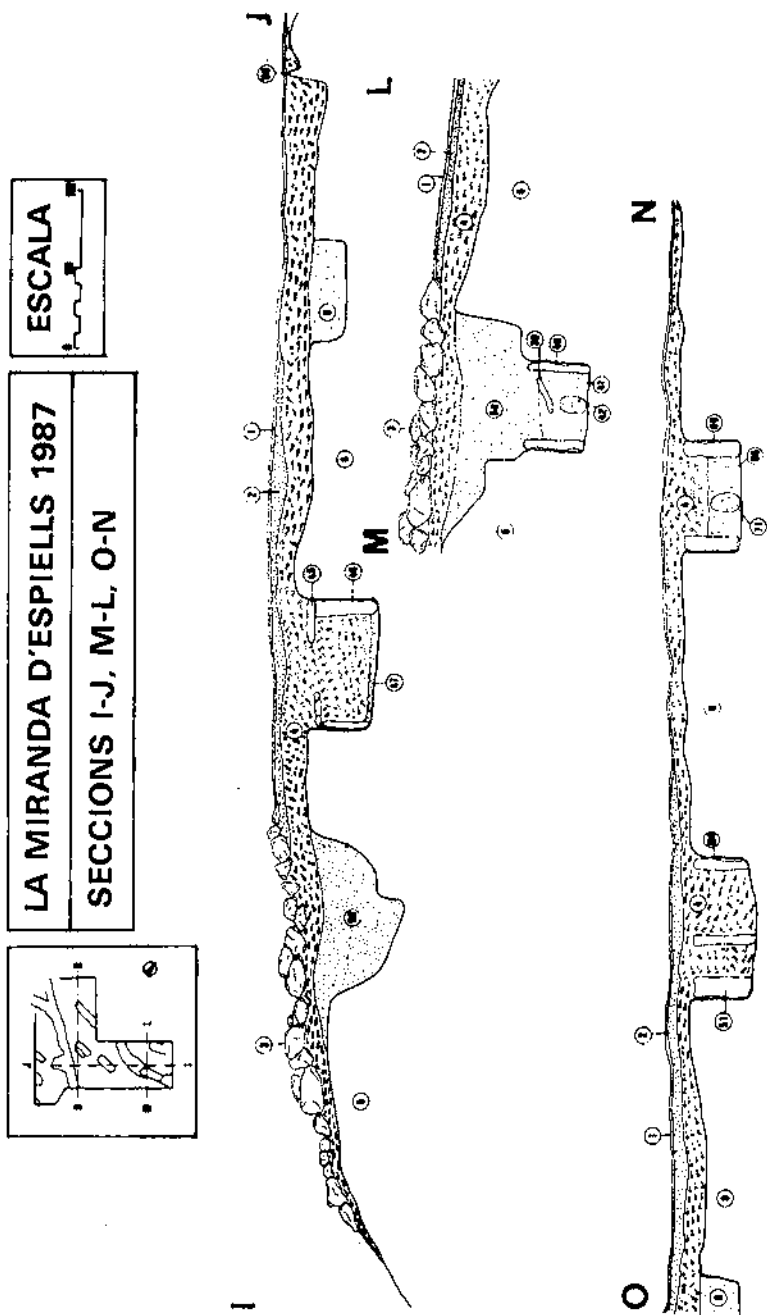

Fig. 3: Seccions del sector B de la necròpolis de la Miranda.

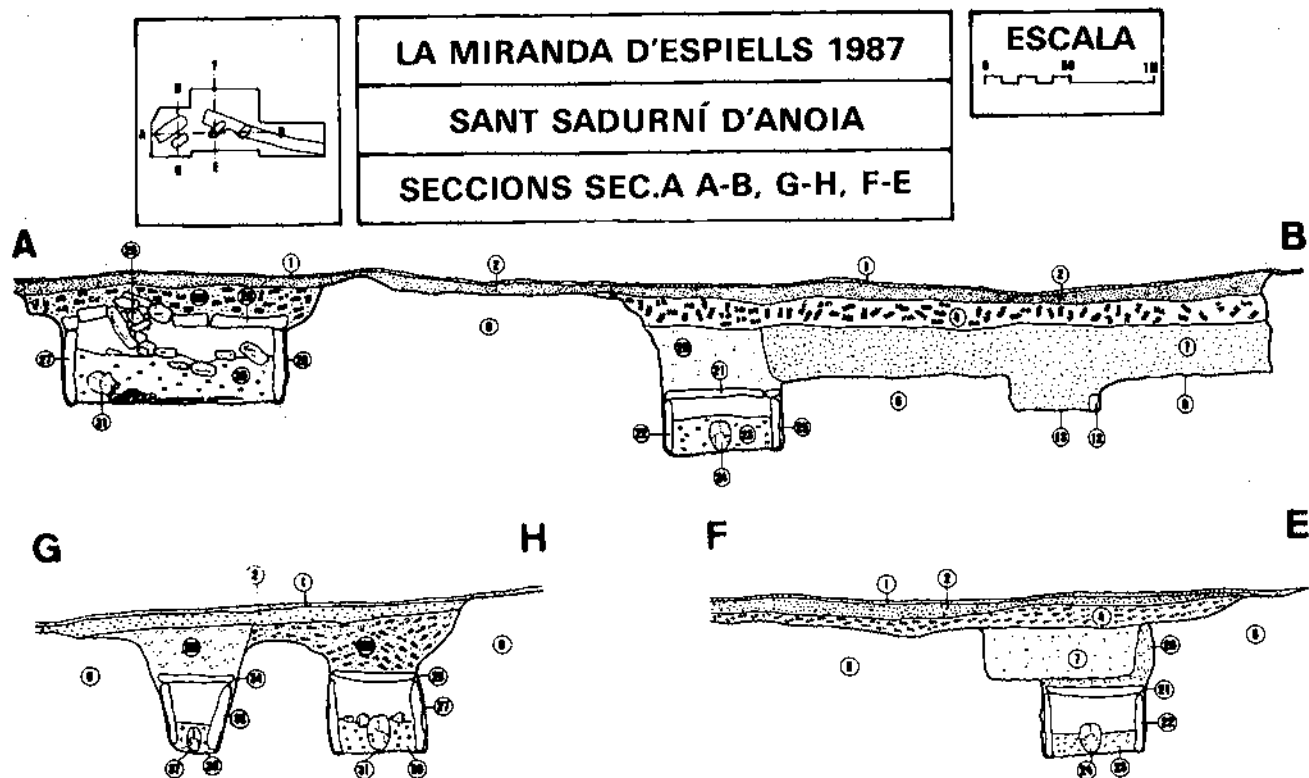

Fig. 4: Seccions del sector A de la necròpolis de la Miranda.

IV. ANÀLISI DE LES RESTES ANTROPOLÒGIQUES

De les 10 tombes excavades, només 5 presentaven restes òssies humanes. El saquéig continuat de la necròpolis i la naturalesa àcida del sòl no han permès extreure resultats brillants.

Tomba IX

L'individu de la tomba n. IX és un infant de sexe indeterminat. La seva mort, la podem acotar entre els 5 i els 6 anys. Patia una anèmia mediterrània (Talacèmia) per manca de ferro en la seva dieta.

Tomba X

L'individu de la tomba n. X, de sexe masculí, tindria una edat entre els 25 i els 31 anys, i una alçada que estaria a l'entorn dels 1,70 metres. És un individu dolicocefal als límits de la mesocefàlia. No correspon a una tipologia mediterrània gràcil típica, ja que el crani és acrocrani/hipsicrani curvioccipital sense aplatament post-obèlic.

Tomba XI

Dins la tomba n. XI tenim un infant de sexe indeterminat; la seva mort es produí quan tenia uns 4 anys.

Tomba XII

De la tomba n. XII tan sols es conserven els fragments del crani molt malmès. De les 17 dents conservades, cap d'elles tenia càries.

Tomba XIII

A la tomba n. XIII hi ha enterrat un individu possiblement de sexe femení d'edat madura les dents del qual tampoc no donen mostres de càries.

Foto 3: Enterrament n. XI. Observi's el mal estat de conservació de l'esquelet.

V. TIPOLOGIA DE LES TOMBES

Les tombes de la Miranda són del tipus de cista de lloses irregulars. La seva planta és rectangular o en algun cas trapezoidal. Els costats, la capçalera i els peus són recoberts de lloses i no presenten cap túmul exterior.

Durant aquesta campanya s'han excavat 9 tombes, i se n'han llocalitzat 4 més. Tenint en compte les 4 tombes descobertes antigament a causa d'unes obres fetes al costat del turó, més una que fou excavada durant una prospecció feta el 1983, sumen un total de 18 tombes.

Les fosses d'aquestes tombes estan excavades en una capa de calcarenita bioclàstica. Per tallar les lloses de recobriment de la fossa s'utilitzaren uns gresos laminats i poc carbonatats, fet que va facilitar la feina del picapedrer. Un cop construïdes les tombes i enterrats els difunts, les fosses són tapades amb llims pisolítics i fragments de calcarenita i de tapassot, materials tots ells propis del turó. L'orientació de les tombes era oest-est (cap a l'oest i peus a l'est).

Pel que fa als materials trobats a l'interior de les tombes, únicament en dues de les tombes hem trobat petits fragments de ceràmica grisa, que té paral·lelismes amb Sant Pere de Pedrís, i que nosaltres datem de finals del segle XII o principis del XIII.⁽¹⁶⁾

NOTES

(1) *Diccionari Nomenclàtor de Pobles i Pobleats de Catalunya*. Editorial Aedos. Barcelona 1964, pp. 150-151.

- (2) Hi ha nombrosos estudis sobre el cas. Remarquem els de COROMINES, JOAN: *Estudis de toponímia catalana*. Editorial Barcino. Barcelona 1965, T. 1, p. 18.; MOREU REY, ENRIC: *Introducció de la toponímia*. U.E.C. (Arxiu Bibliogràfic de Catalunya). Barcelona 1958, p. 86; MARSA, FRANCISCO: *Influència de la Reconquesta en la toponímia catalana*. Actes et Mémoires du Cinquième Congrès International de Sciences Onomastiques. Salamanca 1958, pp. 325-327; PUIG-CORBÉ, RAMON: *Toponímia penedesenca. Assaig etimològic I. L'Alt Penedès*. Accésit al XIII Premi Sant Ramon de Penyafort 1985, Tema: Penedesenc convocat pel Museu de Vilafranca. I.E.P. Vilafranca del Penedès 1987, pp. 124 i 125.
- (3) *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*. Editado por José Rius Serra. C.S.I.C. Barcelona 1945. T. I, Doc. 173.
- La documentació que utilitzem en aquest treball està extreta del llibre de SALRACH, JOSEP M. i AVENTIN, MERCÈ: *Sant Benet d'Espells i la Catalunya romànica de l'època medieval*. Conselleria d'Ensenyament i Cultura de l'Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. Sant Sadurní d'Anoia 1981 que recull els documents del Cartulari que parlen d'Espells.
- (4) *Ibidem*. T. I, Doc. 292. En aquest cas Salrach i Aventín (pàg. 64) contonen el topònim d'Espells amb el d'Espitlles.
- (5) *Ibidem*. T. II, Doc. 382, 412, 486 i 774, i T. III, Doc. 849.
- (6) *Ibidem*. T. II, Doc. 633.
- (7) *Ibidem*. T. III, Doc. 886.
- (8) *Ibidem*. T. III, Doc. 890.
- (9) *Ibidem*. T. III, Doc. 1061.
- (10) *Ibidem*. T. III, Doc. 1097.
- (11) *Ibidem*. T. III, Doc. 1179.
- (12) *Ibidem*. T. III, Doc. 1201.
- (13) *Ibidem*. T. III, Doc. 1320.
- (14) Conf. MAS, JOSEP: *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*. Barcelona 1906-1915, 12 volums.
- (15) A les darreries de la campanya d'excavació es va poder constatar com es destruïen dues timbes més, fet que es podrà confirmar en futures intervencions.
- (16) BELTRAN, PRIM: *Les ceràmiques grises de Sant Pere del Pedrís*. La ceràmica grisa i terrissa de la Catalunya Medieval. «Acta Mediaevalia et Archeologica». Annex 2on. Universitat de Barcelona. Barcelona 1984, p. 58.

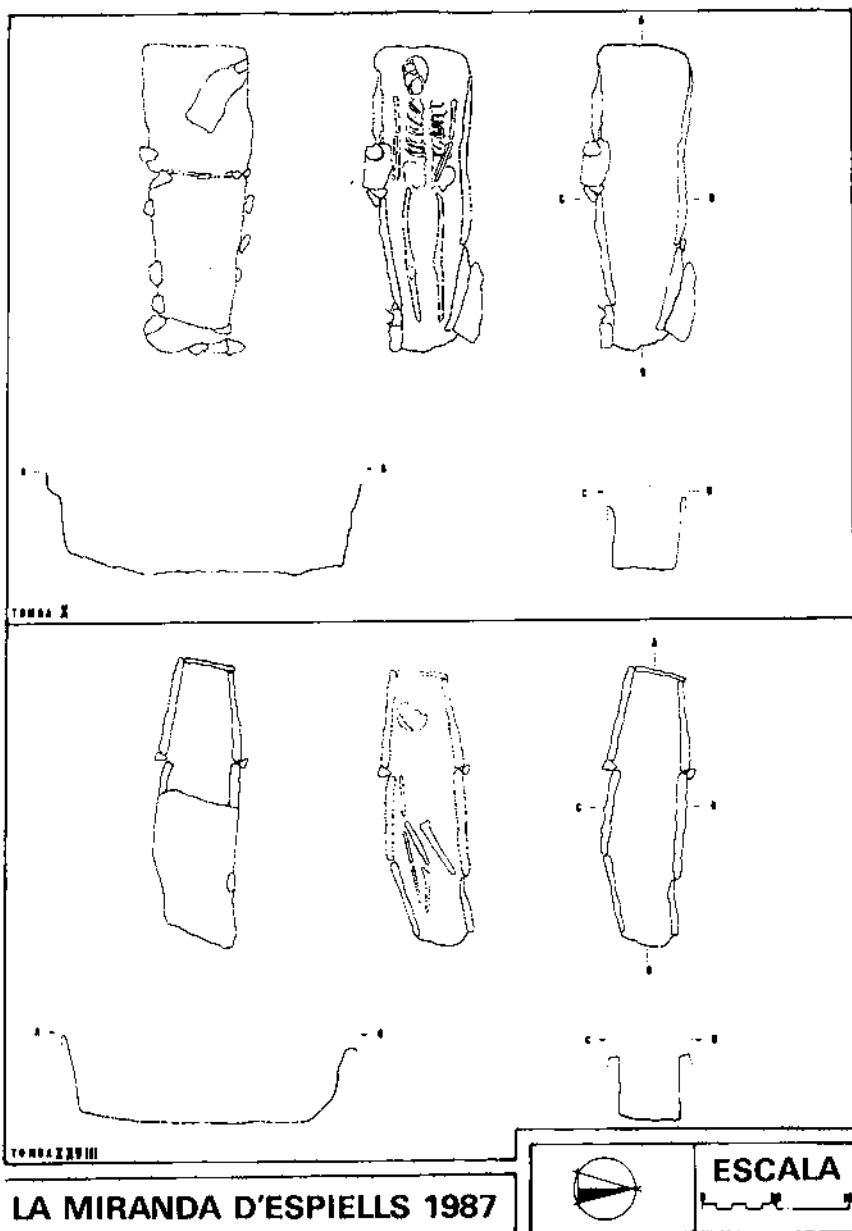

Fig. 5: Plantes i seccions de les tombes X i XXVIII.